ಕೆ.ವಿ.ರಾಮಕೃಷ್ಣೇಗೌಡ

ಹೊಸೂರಿನ ಬೆಟ್ಟದ ದೇವಾಲಯಗಳು: ಶಾಸನಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ

ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಕೇವಲ ೪೦ ಕಿ.ಮೀ. ಅಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಹೊಸೂರು ಇಂದಿನ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಧರ್ಮಪುರಿ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದು ಬೆಂಗಳೂರು–ಸೇಲಂ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಊರಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತೇರುಪೇಟೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತಿರುವ ಬೆಟ್ಟವು ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ ೩೧೨೬ ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರಚೂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಮರಕತಾಂಬ ಗುಡಿಯೂ ಇದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಮಂಟಪಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಗಣಪತಿ, ಸುಬ್ರಮಣ್ಯ, ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ, ಆಂಜನೇಯ ಮುಂತಾದ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಪುರಾಣ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮುದ್ಗಲ ಮತ್ತು ಉಕ್ಷಾಯಣ ಮುನಿಗಳೂ ಒಳ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಕಾದೇವಿಯದೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಅಕ್ಕಸಾಲೀಶ್ವರ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಬಸ್ತಿ ಎಂಬ ಊರಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಈ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಶಾಸನೋಕ್ತವಾಗಿರುವ ವಿವರಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಲು ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹೊಸೂರು ಎಂಬುದು ಅಚ್ಚಕನ್ನಡ ಸ್ಥಳನಾಮ. ಹೊಸ + ಊರು ಹೊಸವೂರು > ಹೊಸೂರು ಆಗಿದೆ. ಈ ಹೆಸರಿನ ಬಳಕೆ ಯಾವಾಗ ಶುರುವಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟದ ವಿಷಯವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೧೪ರ ವರೆಗಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಚೊಡವಾಡಿ ಅಥವಾ ಶೆವಿಡವಾಡಿ ಎಂಬ ಊರೊಂದರ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಹೆಸರು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಇಂದಿನ ತೇರುಪೇಟೆಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮೈಸೂರು ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೬೭೪ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಹೊಸವೂರು ಸೀಮೆ[1] ಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಾಗಲೂರು ಪಾಳೆಗಾರರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗನಾದ ಗೂತಲಗುರಪ್ಪ ಎಂಬುವವನು ಹೊಸೂರನ್ನು ಕಟ್ಟಿದನು ಎಂದು ಸೇಲಂ ಜಿಲ್ಲಾ ಗೆಜೆಟಿಯರ್‌ನಲ್ಲಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಈಗಿನ ಹೊಸೂರು ಸ್ಥಳವಿರುವಲ್ಲಿ ಊರೊಂದು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಗಂಗ ಮಾರಸಿಂಹನ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[2] ರಾಮನಾಯಕನ ಕೆರೆಯ ಗಂಗಮ್ಮ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ ೯೬೯ಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದು ಹೊಸೂರಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. ಸರಿಸುಮಾರು ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಾಸನವೊಂದು ಅಲ್ಲಿನ ಗೊಲ್ಲರ ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಶಾಸನಾಧಾರಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಈಗಿನ ತೇರುಪೇಟೆ ಪ್ರದೇಶವೇ ಪ್ರಾಚೀನ ಚೊಡವಾಡಿ ಹಾಗೂ ಹೊಸೂರು ಬಹುಶಃ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹೊಸೂರಿನ ಪೇಟೆ ಬೀದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ದೇವರ ಕೆರೆ ಏರಿಯಮೇಲೆ ಹೋದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫ನೇಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಾಸನವಿದೆ. ಅದೇ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪದೂರ ನಡೆದರೆ ರಸ್ತೆಯ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೀರಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲುಗಳು ನಮಗೆ ಎದುರಾಗುತ್ತವೆ. ತೇರುಪೇಟೆಯ ಕಲ್ಯಾಣಿ ಸಮೀಪ ಇರುವ ನಾಗರಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಒಕ್ಕೈಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕೃತಿ ನಿರ್ಮಿತ ಗುಹೆ ಇದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಒಂದು ಲಿಂಗವಿದೆ. ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳಿದ್ದು ದಾರಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಂದ್ರಚೂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತೇರುಪೇಟೆಯ ಕಡೆಯಿಂದ ಹೋಗಲು ಕಲ್ಲಿನ ಚಪ್ಪಡಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಎರಡು ಕಾಲುದಾರಿಗಳಿವೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಬೆಟ್ಟದ

ಮೇಲಕ್ಕೆ ವಾಹನಗಳು ಹೋಗಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ರಸ್ತೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಾಳಿಕಾದೇವಿಯ ಗುಡಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹಾದು ಹೋಗುವ ದಾರಿಯ ಮೂಲಕ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಮಹಾದ್ವಾರ ನಮಗೆದುರಾಗುತ್ತದೆ. ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಇದು ಬಹುಶಃ ರಾಜಗೋಪುರ ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಚೋಳ/ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ದ್ವಾರ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದನ್ನು ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಹೋದರೆ ದೇಗುಲದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಮೂಲಕ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತೇವೆ. ದ್ವಾರದ ಬಳಿ ಎರಡು ಭಕ್ತರ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಕಪ್ಪು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಭಕ್ತರು ಪ್ರಾರ್ಥನಾಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಾಲಯದ ಹೊರ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಶಿ ವಿಶ್ವನಾಥ ಗುಡಿ ಇದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಸಿಮೆಂಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ನಂದಿಯಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಲ್ಲಿನ ನಂದಿ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದರಿಂದ ಹೊಸ ನಂದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೊರಪ್ರಾಕಾರ ಗೋಡೆ ಹಾಗೂ ಒಳಪ್ರಾಕಾರ ಗೋಡೆಗಳ ನಡುವೆ ಗರ್ಭಗುಡಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಅಷ್ಟ ಮೂಲೆಯಾಕಾರದ ದೀಪಸ್ತಂಭವಿದೆ. ಅದರ ಎತ್ತರ ಸುಮಾರು ೨೫ ಅಡಿಗಳು. ಒಳ ಆವರಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಮೂಲಕ ಹೋಗಬೇಕು. ಈ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗ ದಲ್ಲಿ ಗಾರೆಯಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗೋಪುರವಿದೆ. ಒಳ ಆವರಣದ ಸುತ್ತಲೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಮೂಲ ಗುಡಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಎಡಕ್ಕೆ ಯಮುನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಆಸೀನ ಭಂಗಿಯ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಅದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಬಿಡಿ ಮಾತೃಕೆಯರು ಹಾಗೂ ವೀರಭದ್ರರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮುಖಮಾಡಿಕೊಂಡಿವೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ ಭಕ್ತನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಪ್ರಾಚೀನ ಬಲಮುರಿ ಗಣೇಶನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ೬೩ ಜನ ಪುರಾತನರ ಸಾಲು ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಅದೇ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಒರಟುಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಋುತಿಯನ್ನು ಕೆತ್ತಿದೆ. ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಅರುಣಾಚಲೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದುವರಿದರೆ ಮರಕತಾಂಬ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಅದರ ತಳಪಾಯದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ತಮಿಳು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಅಮ್ಮನವರ ಗುಡಿಯ ಮುಂದೆ ಪ್ರಾಕಾರ ಗೋಡೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಇರುವ ಜಗತಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಗಳ ಸಾಲು, ನಂತರ ಕಾಪಾಲ ಭೈರವನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಭೈರವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಡಮರುಗ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಕಪಾಲವಿದ್ದು ನಾಯಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅದೇ ಗುಡಿಯ ಮುಂದೆ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಂಡಿಕೇಶ್ವರ ಗುಡಿ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಗಣಪತಿ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮುಂದುವರಿದರೆ ಈಶಾನಮೂರ್ತಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಮೂಲಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಎದುರಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನಂದಿಯಿದೆ ಅದರ ಎದುರು ಬಲಿಪೀಠ ಹಾಗೂ ಧ್ವಜಸ್ಥಂಭಗಳಿವೆ. ಪುರಾಣ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮುದ್ಗಲ ಮತ್ತು ಉಕ್ತಾಯಣರ ಮೂರ್ತಿಗಳಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿಯೇ. ನಂದಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು ಇದು ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮುಂದುವರಿದರೆ ಬಿಡಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಕೊಂತಮ್ಮ, ಲಿಂಗ, ಅಗ್ನಿ, ಉಗ್ರಾಣಗಳಿವೆ. ಉಗ್ರಾಣದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹಮ್ಮಿಮಂಟಪವಿದೆ. ಅದರ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಛಾವಣಿಗೆ ಹೋಗಲು ಕಿರಿದಾದ ದಾರಿ ಇದೆ. ಈ ಮಂಟಪದ ಮುಂದೆ ತುಲಾಭಾರ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಈ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನವಿದೆ. ಗಂಗರ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಉಯ್ಯಾಲೆಕಂಬಗಳು ಹೋಲುತ್ತವೆ.

ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಗಣಪತಿ ಮಂಟಪವಿದೆ. ಈ ಮಂಟಪದ ರಚನಾ ವಿನ್ಯಾಸವು ಗಂಗರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮಾದರಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಗುಡಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಈ ಮಂಟಪ ಪ್ರಾಚೀನವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. "ಈ ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯ ಪ್ರಾಚೀನವೆನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಈಗ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿದ್ದು ಉಳಿದ ಅವಶೇಷಗಳು ಇಲ್ಲ ಆದರೆ ಇದರಲ್ಲಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಕುಬ್ಜವಾದ ರುದ್ರಕಾಂತ ಕಂಭಗಳನ್ನು ಅದರ ಪಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬಳಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವರಾದರೂ ಹಿಂದೆ ಅಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ ವಿತ್ತೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ". ರಾಮನಾಥನ ಮರಣವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಶಾಸನವಿರುವುದು ಈ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿಯೇ. ಮಂಟಪದ ಬಲಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು, ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ

ದುರ್ಗೆ ಹಾಗೂ ಹಿಂದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಅಭಯ ಹಾಗೂ ಕಟಿ ಹಸ್ತವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಕೆತ್ತನೆ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಹೆಚ್ಚು ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಮೂರು ಮುಖ, ಜಪಮಾಲೆ, ಕಟಿಹಸ್ತ, ಜಟಾಬಂಧ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಗಣಪತಿ ಮಂಟಪದ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ದುರ್ಗೆಯ ಎದುರಾಗಿ ಆಸೀನ ಕಾಪಾಲ ಭೈರವನಿದ್ದಾನೆ. ಒಂದೂವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಡಮರುಗ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಕಪಾಲ, ಸರ್ಪಗಳಿದ್ದು ಚದುರಿದ ಜಟಾಬಂಧವಿದೆ. ಇದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕುಬ್ಜ ದಕ್ಷಿಣಾ ಮೂರ್ತಿಯ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಮುಂದೆ ವಿನಾಯಕನ ಮೂರು ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲ್ಪ. ಎರಡನೆಯದು ಸ್ಥಾನಕ ಮೂರ್ತಿ. ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವುದು ನೃತ್ಯಗಣಪತಿ ನಂತರ ರಾಜಗಣಪತಿಯ ಮಂಟಪವಿದೆ.

ಚಂದ್ರಚೂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿಗಿದೆ. ಆದರೆ ಗರ್ಭಗುಡಿ ಇರುವುದು ಪೂರ್ವಾಭಿ ಮುಖವಾಗಿಯೇ. ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಿದ್ದಾರೆ. ಅಭಯ, ವರದ, ಚಿನ್ಮಯ ಮತ್ತು ವಿಸ್ಮಯ ಹಸ್ತಗಳ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಪ್ಪು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸುಮಾರು ಐದು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿರುವ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಹೊಯ್ಸಳರ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತವೆ. ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯ ಗರ್ಭಗುಡಿ, ಸುಖನಾಸಿ, ಎರಡು ನವರಂಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ ಕಿರಿದಾಗಿದೆ, ಅಲ್ಲಿರುವುದು ಉದ್ಭವಲಿಂಗ. ಒಳನವರಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಬಗಳು ಗಂಗರ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆಯಾದರೂ ಅಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿವೆ. ಎರಡನೆಯ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಕಾಪಾಲ ಭೈರವಿ ಹಾಗೂ ಕಾಪಾಲ ಭೈರವನ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಎರಡೂ ಆಸೀನ ಶಿಲ್ಪಗಳು. ಕಾಪಾಲ ಭೈರವಿ ಚತುರ್ಭುಜವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಓಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಡಮರುಗ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಕಪಾಲ, ಸರ್ಪಗಳು ಕಾಪಾಲ ಭೈರವನ ಕೈಯಲ್ಲಿವೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಸುಂದರ ಕೆತ್ತನೆಯ ಸೂರ್ಯನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ನವರಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಆರು ಕಂಬಗಳು ಕಲಾತ್ಮಕ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಕಪ್ಪುಗ್ರಾನೈಟ್ ಕಲ್ಲನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಯು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯದಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಚಂದ್ರಚೂಡೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸ ವಿರಚಿತ ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ–ನಾರದರ ಸಂವಾದದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ೧೨೩೬ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹದಿನಾರು ಅಧ್ಯಾಯಗಲ್ಲಿ "ಭದ್ರಗಿರಿ ಮಹಾತ್ಮೆ" ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳಪುರಾಣವಿದ್ದು ಅದರ ಸಾರಾಂಶ ಹೀಗಿದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪಾರ್ವತಿ ಸಮೇತನಾಗಿ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ, ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಭದ್ರಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭಕ್ತನೊಬ್ಬನಿಗೆ ದರ್ಶನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಶಿವ ಇದ್ದಕ್ಕಿದಂತೆ ಅದೃಶನಾಗಿ ಒಂದು ಉಡದ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನರಿಯದ ಪಾರ್ವತಿ ಶಿವನನ್ನು ಕಾಣದೆ ಕಂಗಾಲಾಗಿ ಉಡವನ್ನು ನೋಡಿ ಆಕರ್ಷಿತಳಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ವಿಫಲಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಕೊನೆಗೆ ಆ ಗೌಧೇಯ (ಉಡ) (ದಕ್ಷಿಣ) ವಿನಾಕಿನಿ ನದಿಯ ಸಮೀಪದ ಭದ್ರಗಿರಿಯ ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷವೊಂದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಗಿರಿಜೆ ತನ್ನ ಸಖಿಯರೊಡನೆ ಅಲ್ಲಿಗೂ ಬಂದು ಆ ಗೌಧೇಯುವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾಳೆ. ಚಂಪಕ ವೃಕ್ಷದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತಪೋನಿರತನಾಗಿದ್ದ ಮುದ್ಗಲ ಮತ್ತು ಉಕ್ಷಾಯಣರೆಂಬ ಮುನಿಗಳು ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೌಧೇಯ ಮಾಯವಾಯಿತು. ಆಗ ಗೌರಿ ಕೋಪಗೊಂಡು ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಮೂಕ-ಕಿವುಡರಾಗಿ ಜೇಡರ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರೆಂದು ಶಾಪಕೊಟ್ಟಳು. ನಂತರ ಅವರ ಆಕ್ರಂದನವನ್ನು ಕೇಳಿ ತನ್ನ ತಪ್ಪಿನ ಅರಿವಾಗಿ, ಪಾರ್ವತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಗೊಂಡು ತನ್ನ ದೋಷನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಶಿವನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸತೊಡಗಿದಳು. ಇತ್ತ ಮುದ್ಗಲ– ಉಕ್ಷಾಯಣರೂ ಜೇಡರಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಗಾಗಿ ಶಿವನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪೋನಿರತರಾದರು. ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಸಂತೈಸಿ ಶಾಪಗ್ರಸ್ಥರಾದ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಶಾಪ ವಿಮೋಚನೆಯನ್ನು ಸಂತೈಸಿ ಶಾಪಗ್ರಸ್ಥರಾದ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಧರ್ಮದೇವತೆಯ ಕೋರಿಕೆಯಂತೆ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹ ಸಲು

ವಾಗಿ ಮರಕತಾಂಬ (ಪಾರ್ವತಿ) ಸಮೇತನಾದ ಶಿವ ಚಂದ್ರಚೂಡೇಶ್ವರನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಗಿರಿಯಲ್ಲೇ ನೆಲೆಯಾದನು. ಈಗಲೂ ಶಿವ ಗೌಧೇಯದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪಾಂಡವರು ವನವಾಸದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಗಿರಿಗೆ ಬಂದು ಚಂದ್ರಚೂಡೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದರೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ.

ಪುರಾಣ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ವೃಷಭಾಚಲ, ಭದ್ರಗಿರಿ, ಭದ್ರಾಚಲ, ಬಧಿರಾದ್ರಿ, ಚಂಪಕಾದ್ರಿ, ಚಂಪಕಾಚಲ, ಚಂಪಕವನ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ದಳವಾಯಿ ಕಳಲೆ ನಂಜರಾಜಯ್ಯ ಭದ್ರಗಿರಿ ಬೆಟ್ಟದ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿರುವ ತಿರುವಿಚ್ಚಿಹಳ್ಳಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಂಜರಾಜಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೭೪ರ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ[3] ಆತನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ 'ಭದ್ರಗಿರಿ ಮಹಾತ್ಮೆ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ, ಭದ್ರಗಿರಿ ಪಿನಾಕಿನಿ-ವಹ್ನಿ ನದಿಯ ಸಂಗಮದ ನೈಋತ್ಯಕ್ಕಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯಾಶಃ ಇದು ಕೂಡ ಈ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಕುರಿತೆದ್ದೇ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಾಗಲೇ ಈ ಸ್ಥಳಪುರಾಣ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಅಂಶ ದೃಢಪಡುತ್ತದೆ.

ಗಂಗ, ಚೋಳ, ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ, ಮೈಸೂರು ಅರಸರೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವರ ಸಾಮಂತರು, ಮಾಂಡಲಿಕರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದು ವಿವಿಧ ಸೇವಗಳು ಈ ಬೆಟ್ಟದ ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಸಂದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮೂಲ ದೇವಾಲಯವು ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಾಗಲೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು ಎಂಬುದು ನಿಶ್ಚಿತ. ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕುಲೋತ್ತುಂಗ ಚೋಳನ ಶಾಸನವೊಂದು ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವ ಮೆಟ್ಟಲಿನ ಮೇಲಿದೆ[4]. ಅಂದರೆ ಶಾಸನವನ್ನು ಹಾಕಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ರಚನೆ ಆಗಿರಬೇಕು. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ದೊರೆಯುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನ ಚೋಳ ರಾಜೇಂದ್ರನದು. ಅವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೨೬) ಕೆತ್ತಿಸಿರುವ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸಾಲೆವೂರಿನ ಒಬ್ಬ ಗೌಡನ ಹೆಂಡತಿ 'ಗೌಡ ಕೊಡುಗೆ'ಯಾಗಿ ಒಂದು ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದಳು ಎಂದಿದೆ (ಇದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ) ಈ ಶಾಸನ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಮಂಟಪದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ತುಲಾಭಾರದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಮುಖ ಮಾಡಿರುವ ತೊಲೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಆ ವೇಳೆಗೆ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ತುಲಾಭಾರವು ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂಲ ದೇವರನ್ನುಳಿದು ಇತರ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆ, ಮಂಟಪರಚನೆ, ಪ್ರಾಕಾರ ಗೋಡೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಹಿತಿಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಮರಕತಾಂಬ ದೇವಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯನ್ನು ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಪೂರ್ವಾಧಿರಾಜ ಅತ್ತಿಅಳ್ವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೬೧ರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸಿದ[5] ಇವನ ಮಗ ಧರ್ಮತ್ತಾಳ್ವ ದೇವಿಯ ಪೂಜೆಗೆ ಕೊತ್ತ ಗಾಮುಂಡನ ಪಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕೊತ್ತಗಾಮುಂಡನಪಲ್ಲಿ ಹೊಸೂರಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತಿರುವ ಕೊತ್ತಗೊಂಡನಹಳ್ಳಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದ ಪೂರ್ವಾಧಿರಾಜರ ಶಾಸನಗಳು ಬೆಂಗಳೂರು ಹಾಗೂ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಮರಕತಾಂಬ ಗುಡಿಯ ಮುಂದಿರುವ ಮಂಟಪ ರಚನೆಯನ್ನು ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿದವನು ಕಾಮಿಂದರನ ಮಗ ಮಾದೇವ. ಈ ಶಾಸನದ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನ. ಅದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಪಾನ ರಚನೆ ವರಂಗ (ಮಾಲಿಯ) ಪ್ಪನ ಮಗ ಕುನಿ ಪಟ್ಟನಿಂದ ಆಗಿದೆ. ಕಳನಿಯೂರಿನ ಚಟ್ಟದೇವನ ಕುಮಾರ (ಹೆಸರಿನ ಭಾಗ ತೃಟಿತ) ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹದ ಬಲಗಡೆ ಇರುವ ಮಂಟಪವನ್ನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪ್ರಾಕಾರ ಗೋಡೆಗಳಿವೆ. ಮೂಲ ಗುಡಿಗೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥದಂತೆ ಇರುವ ಪ್ರಕಾರ ಗೋಡೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದೆ ಇದನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದವನು ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ಪೂರ್ವಾಧಿರಾಜ ಧರ್ಮತ್ತಾಳ್ವನ ಕುಮಾರ ಅತ್ತಿಮಲ್ಲ[7] ಮತ್ತೆ ಇಡೀ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ರಚನೆಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಕಾರ ಗೋಡೆ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೋಟಿನಾಯಕನ ಮಗ ಮಡಿಯನಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಂತೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ[8]. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಗೋಡೆ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು ಇಂದಿಗೂ ಅಪೂರ್ಣ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾದ್ವಾರವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪ್ರಾಕಾರ ಗೋಡೆಗಳು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಳ್ಳಲು ಕಾರಣವೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಉದಯಿಸುತ್ತದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದ ಗುಡಿಯ ಸುಮಾರು ವರ್ಷಗಳು ಮಳೆ, ಗಾಳಿ, ಬಿಸಿ

ಲುಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಶಿಥಿಲಗೊಳ್ಳುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಾಕಾರ ಗೋಡೆ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿರಬೇಕು.

ಚೊಡನಾಥ ದೇವರ ಪೂಜೆ, ನೈವೇದ್ಯ, ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ನೀರೊದಗಿಸಲು, ದೀಪಕ್ಕೆ ಎಣ್ಣೆ, ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ವಿಷಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ. ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಲಿಪಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದು ಮಹಾಗಣಪತಿ ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟು ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[9] ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ವಾರ್ಷಿಕ ೬೦ ನಾಲಿ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಕುಲೋತ್ತುಂಗ ಚೋಳನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜರಾಜ ಪೆರಿಯನ್ ಎಂಬುವನಿಂದ ದೇವರ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನಿನ ದಾನ ಸಂದಿದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಮಾಪನ ಮಾಡುವವನ ಹೆಸರು ಅರುಮಾಳಿದೇವ ಎಂದಿದೆ.[10] ಜೊತೆಗೆ ಹಗಲು ವೇಳೆ ೫೦ ದೀಪಗಳನ್ನು ಉರಿಸಲು, ೧೪ ದೀಪಗಳನ್ನು ರಾತ್ರಿವೇಳೆ ಉರಿಸಲು ಶ್ರೀ ಮಾಹೇಶ್ವರರು ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಧಿರಾಜ ಶಿವಪಾದಶೇಖರ ಪೆರುಮಾಳರು ಕೂಡಿ ದಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.[11]

ದ್ವಾರಪಾಲಕರಿಗೆ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದುದ್ದು ಅತಿ ವಿರಳ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಪೂರ್ವಾಧಿರಾಜನ ಗುರು ಸಿರುಪಿಳ್ಳೈ ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ ಅವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಿರುನತ್ತ ಮಂಗಲದಿಂದ ಬರುವ 'ಕಡಿಮೈ' ಆದಾಯವನ್ನು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.[12]

ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಶ್ವನಾಥ ತನ್ನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೬೩) ಚೊಡನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಮಠಪತಿಗಳು, ಸ್ಥಾನತ್ತಾರರು, ಜೀಯರು ಮತ್ತು ವೀರಚೋಳ ವಣುಕ್ಕಾರರು ಇವರಿಗೆ ಒಂದು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ, ದೇವದಾನದ ಊರುಗಳು, ಹಾಗೂ ಚೊಡವಾಡಿಯ ವೀರಚೋಳ ವಣುಕ್ಕಾರರಿಂದ ವಸೂಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ೧೨೩ ಹೊನ್ನುಗಳನ್ನು ದೇವಾಲಯದ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಸರ್ವಮಾನ್ಯ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.[13] ದೇವದಾನದ ಊರುಗಳು ಹಾಗೂ ವೀರಚೋಳ ವಣುಕ್ಕಾರರೂ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ದೇವರಿಗೆ ಅಬಿಷೇಕ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಪಿನಾಕಿನಿ ನದಿಯಿಂದ ನಿತ್ಯ ೨೦ ಕೊಡ ನೀರನ್ನು ತರಲು ಹತ್ತು ಮಂದಿ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ತಿಂಗಳಿಗೆ ತಲಾ ಹತ್ತು ಹೊನ್ನುಗಳನ್ನು 'ಜೀವಿತ'ವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಶ್ವನಾಥ ತನ್ನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಚೊಡನಾಥ ದೇವರ ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಪಿನಾಕಿನಿ ನದಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ತರಲು ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದ ಹತ್ತು ಮಂದಿಯ ಮಾಸಿಕ ಜೀವಿತ ೧೨೦ ಹೊನ್ನುಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಕುಪ್ಪದೇವನಪಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದೇವದಾನವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.[14] ತಿರುಮೈಲಾಪುರದ ಒಬ್ಬ ವರ್ತಕ ಕೂಡ ಇದೇ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ೧೨೦ ಹೊನ್ನುಗಳನ್ನು ದತ್ತಿಕೊಟ್ಟು ವಿಷಯ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿದೆ. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ರಾಜನ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ 'ಕಾಣಿಕೆ' ತೆರಿಗೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಮುಮ್ಮಡಿ ವೀರಬಲ್ಲಾಳ (೧೨೯೨ – ೧೩೪೨) ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ, ದೇವಾಲಯವನ್ನು "ಕಾಣಿಕ್ಕೈ" ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಮಾಡಿ, ಹಾಗೆ ಉಳಿಯುವ ಹಣವನ್ನು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ತಿರುಪ್ಪಣಿ (ತೆಪ್ಪೋತ್ಸವ) ಪೂಜೆಗೆ ಬಳಸಬೇಕೆಂದು ಆದೇಶ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.[15] ಇಂದಿನ ತೇರುಪೇಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ತೆಪ್ಪೋತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು.

ಈ ಮೊದಲೇ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಚೊಡನಾಥ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಕ ಆದಾಯ ಬರತೊಡಗಿದಾಗ ಅದರ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಭಂಡಾರಿ ಅಥವಾ ಸ್ಥಾನಿಕನ ನೇಮಕ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೮೨ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಆಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆ ವೇಳೆಗೆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶೈವಮಠವೊಂದು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು. ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಇರುವ ಈಗಿನ ತೇರುಪೇಟೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಮಠ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದಿನ ಆಹಾರದಾನ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ೪೦೦ ಜನ ಮಾಹೇಶ್ವರರಿಗೆ ಆಹಾರದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಡೈಯಾನ್ ಎಂಬುವವನು ಭೂಮಿದಾನ ನೀಡಿದ ವಿವರವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿನ ಮಠಪತಿ ಮೊದಲಿಯಾರ್ ಮುತ್ತಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[16] ಕೋವನವರ ಪಲ್ಲಿಯ ಪೂರ್ವಾಧಿರಾಜನ

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಠಪುರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ದಾನವನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಮನಾಥ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೯೧ ರಲ್ಲಿ ದಾನ ನವೀಕರಣ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೊಸೂರಿನ ಕೋದಂಡರಾಮ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.[17]

ಚೂಡನಾಥ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಠಪತಿಗಳು, ಸ್ಥಾನ ಪತಿಗಳು, ಜೀಯರು ಮತ್ತು ವೀರಚೋಳವಣುಕ್ಕರರಿಗೆ ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಶ್ವನಾಥ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿರುವ ವಿಷಯ ಮೇಲೆ ಬಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಮಠವು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದಿತು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಮಠದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಠಪತಿಯ ಕರ್ತವ್ಯವಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಸ್ಥಾನಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಮೇಲುಸ್ತವಾರಿಯ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿದನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಜೀಯರು ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಪೂಜಾ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ವೀರಚೋಳವಣುಕ್ಕಾರರು ಗುಡಿಯ ರಕ್ಷಣೆಗೆಂದು ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದ ರಕ್ಷಣಾ ಸಿಬ್ಬಂದಿ. ಚೂಡಾವಾಡಿಯ ಮಠಪತಿಗಳಾದ ತನ್(ಮ) ವೆನ್‌ರಪೆರುಮಾಳ್ ಮತ್ತು ವಣ್ಣಕ್ಕಾ(ರ್) ರಿಗೆ ಮಠಪುರವಾಗಿ ಭೂಮಿದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ಬಸವಮಂಟಪದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ತುಟಿತ ಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿದೆ.

ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಹಾರ ದಾನವನ್ನು ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಹೊಂದಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಮಠದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ಗುಡಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿರಬೇಕು. ಅವರು ಯಾವುದೇ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು, ಚರ್ಚಿಸಿ ನಂತರ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನದ ಲಿಪಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಶಾಸನವೊಂದು ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಮಠಪತಿಗಳು, ಮಹೇಶ್ವರರು, ಅರಿಯಪ್ಪಜೀಯರು, ನಂಬಿಮಾರರು, ವೀರಭದ್ರರು, ಪಲವಾಚಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಾಚಾರಿಗಳು ಕೂಡಿ ಇಪ್ಪತುನಾಲ್ಕು ಅಂಕಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಮನೆ ನಿವೇಶನವನ್ನು ವೀರಚೋಳ ವಣುಕ್ಕಾರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಂಗತಿ ಇದೆ.[18] ಇವರೇ ಅರಿಯಪ್ಪ ಜೀಯರನಿಗೆ ಧರ್ಮತ್ತುಪುತ್ತೇರಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು 'ಕಾಣೆಯಾಚಿ' ಆಗಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯದ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗವಾಗಿದ್ದ ಮಠವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಂತರ ತನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತು.

ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಮನಾಥನ ಮರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸನ ಇದೇ ದೇವಾಲಯದ ವಿನಾಯಕ ಮಂಟಪದ ದಕ್ಷಿಣ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿದೆ.[19] ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರ ೧೨೯೬ಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥ ಸಂವತ್ಸರದ ಪುಷ್ಯ ಮಾಸದ ದಶಮಿ ಸೋಮವಾರ ರೋಹಿಣಿ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಮನಾಥ ಮರಣವನ್ನಪ್ಪಿದ. ಅವನ ರಾಣಿಯರು ಅವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರು (ಸಹಗಮನ ಮಾಡಿದರು) ರಾಜನ ಸಾವು ಸಂಭವಿಸಿದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ದಿವಸ ತಪೋಧಿರಾಜ ಎಂಬ ರಾಜ ಗುರು ತೋಟವೊಂದರಲ್ಲಿ ಶಂಭುವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಎಂದಿದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ರಾಮನಾಥ ಗುಣಪಡಿಸಲಾಗದ ಯಾವುದೋ ಪ್ರಬಲ ಖಾಯಿಲೆ ಹಿಡಿದಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು ೧೨೮೧ರ ಶಾಸನವು ತೇಕಲ್ಲು ಒಡೆಯ, ರಾಮನಾಥನ ಆರೋಗ್ಯ ಸುಧಾರಣೆ ಮತ್ತು ಉತ್ಕರ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.[20] ರಾಜನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಮೂವತ್ತನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೮೪) ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿರುವ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪೆರಿಯನಾಡಿನ ನಿವಾಸಿ ಹಾಗೂ ವಿರುವಿನಾಡಿನ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೂಮಿ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ[21]. ಅಂದರೆ ರಾಮನಾಥ ಅವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ೨೭ನೆಯ ವರ್ಷದ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ರೋಗಪೀಡಿತನಾಗಿರಬೇಕು. ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೯೩ರಲ್ಲಿ ಖಾಯಿಲೆ ಉಲ್ಬಣವಾಗಿ ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿದಿರಬೇಕು. ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ ಬೌರಿಂಗ್ ಪೇಟೆ ತಾಲ್ಲೂಕು ಮಡಿವಾಳ ಗ್ರಾಮದ ಸ್ವಯಂಭವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ.[22] ಮೊದಲನೆಯ ಶಾಸನವನ್ನು ರಾಮನಾಥನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ೨೯ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ, ಉಳಿದ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಅವರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ೪೧ನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲೂ ಹಾಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಮೂರು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ರಾಮನಾಥನ ಮಗ ಮಂಜಯ ಮಾಗುತ್ತ ರಾಮನಾಥನ ಪವಿತ್ರ ದೇಹದ ಆರೋಗ್ಯ ಸುಧಾರಣೆಗೆ ದೇವದಾನವಾಗಿ ಭೂಮಿದತ್ತಿ ಹಾಗೂ ದೇವರ ನಂದಾದೀಪಕ್ಕೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಲು ಗಾಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಮಂಜಯ ಮಾಗುತ್ತ ರಾಜನ ನಿಜಸುತನಾಗಿರದೆ 'ಮನೆ ಮಗನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇವನು ರಾಜನ ಮಂತ್ರಿಯೂ

ಸಹ ಆಗಿದ್ದ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೯೩ರ ಮೊದಲನೆಯ ಶಾಸನವು ರಾಮನಾಥ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು "ಪುರತ್ತಾದಿ ಮಾಸದ ಶಾಡ್ಡೈ (ಶತಾಭಿಷಾ) ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದಿದೆ. ಅಂದರೆ ಮಂಜಯ ಮಾಗುತ್ತ ಮೊದಲನೆಯ ಶಾಸನವನ್ನು ಹಾಕಿಸುವ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ರಾಜ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರಬೇಕು. (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೯೫ನೆಯ ಇಸವಿ ಆಗಸ್ಟ್-ಸೆಪ್ಟಂಬರ್‌ನಲ್ಲಿ) ರಾಮನಾಥ ಪ್ರಾಯಶಃ ಹೊಸೂರಿನಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಕೊನೆಯುಸಿರೆಳೆದಿರಬೇಕು. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶಂಭುವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಸ್ಥಳ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿರುವ ಕೊಳದ ಪಕ್ಕದ ಗುಡಿ ಇರುವ ಜಾಗವೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಈ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಿದ್ದು ತಳಪಾಯ ಪ್ರಾಚೀನವಾಗಿದೆ. ನೀರಿನ ಸೌಕರ್ಯವಿರುವ ಇಲ್ಲಿಯೇ ದೇವರ ಹೂದೋಟ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸೂರು ಉಪರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು. ರಾಮನಾಥ ತನ್ನ ಕೊನೆಯ ದಿನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕಳೆದಿರಬೇಕು. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಫರ್ಲಾಂಗು ದೂರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಡದ ಅವಶೇಷಗಳು, ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ತಳಪಾಯ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಈ ಸ್ಥಳ ಸಮತಟ್ಟಾಗಿದ್ದು ಸುತ್ತಲೂ ಕೋಟೆ ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಅರಮನೆ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆ ಸೀತಿಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನವೊಂದರದಲ್ಲಿ ರಾಮನಾಥನನ್ನು 'ಚೂಡವಾಡಿ ಒಡೆಯ' ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ[23] ಹೊಯ್ಸಳರ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ "ಹೊಸ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸುಖದಿಂ ಪ್ರಿಥ್ವೀ ರಾಜ್ಯಂಗೇಯುವಲ್ಲಿ" ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಈಗಿನ ಹೊಸೂರು ಬೆಟ್ಟವನ್ನೇ ಕುರಿತವೇ ಆಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಇದೇ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯವು ವಾಸ್ತುದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ವಾಗಿರುವುದು ಲಿಂಗ. ಅದರ ಹಿಂದೆ ಕಾಳಿಕಾ ದೇವಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಗೋಡೆಗೆ ಒರಗಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಗೊಂಡಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಈ ಗುಡಿಯ ದೇವರನ್ನು ಅಕ್ಕಸಾಲೀಶ್ವರ ಎಂಬುದಾಗಿ ಅದೇ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೨೫ರ ಶಿಲಾಶಾಸನವೊಂದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.[25] ಮುಮ್ಮಡಿ ವೀರಬಲ್ಲಾಳ' (೧೨೯೨-೧೩೪೨) ಮಾಸಂಡಿ ನಾಡು, ಮುರಸುನಾಡು ಹಾಗೂ ಎರುಮರೆ ನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಮಣಿಪ್ಪಣ, ಪುದುಕಾಣಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ವಸೂಲಿ ಮಾಡಲು ಪಾಂಚಾಲಂ ಮತ್ತು ಸಿಂಗಾಚಾರಿ ಎಂಬಿಬ್ಬರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರ ನೀಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ವಸೂಲಾದ ಹಣಕ್ಕೆ ಒಂದುವೇಳೆ ವಾರಸುದಾರರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆ ಹಣ ಅಕ್ಕಸಾಲೀಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವುದು ಎಂದು ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

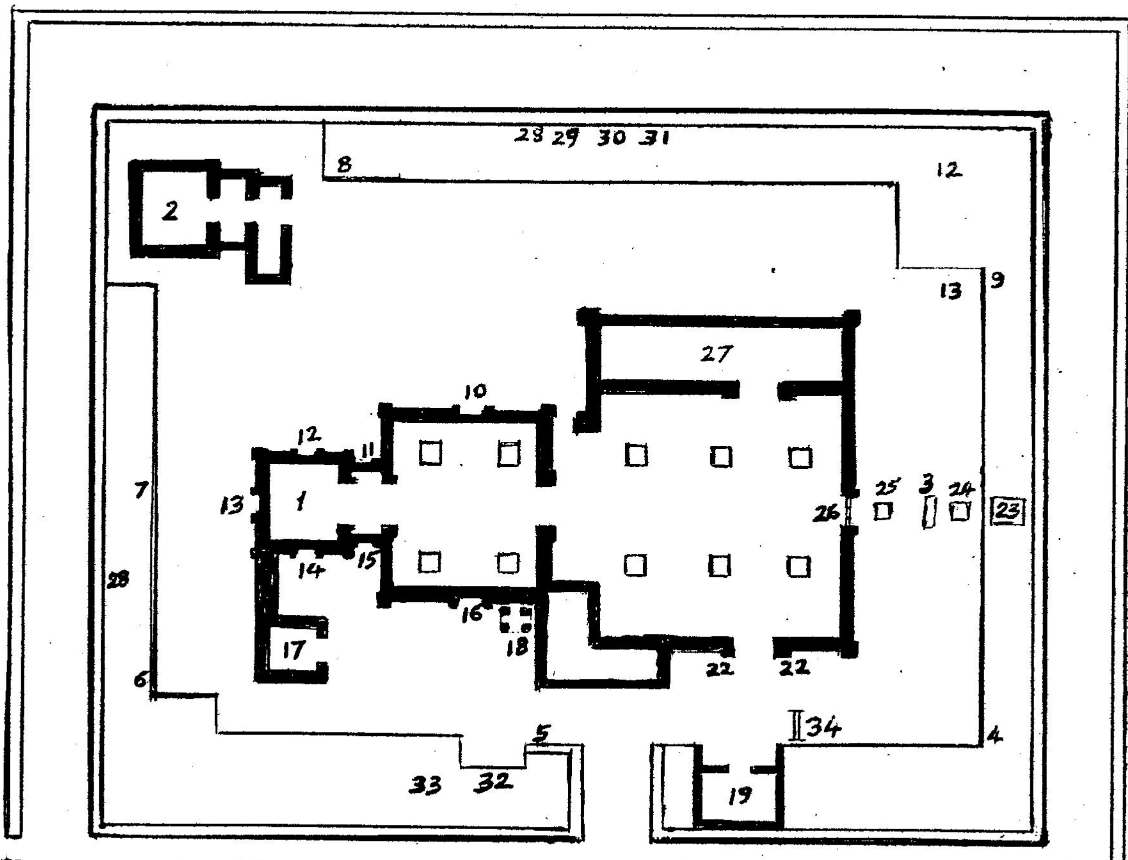
ಚಂದ್ರಚೂಡೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟದ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿತ್ತು. ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವೂ ಆಹಾರದಾನ ನಡೆಯುತಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟುಗುಂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೨೮ರ ತಮಿಳು ಶಾನವೊಂದರಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.[26] ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಈ ಶಾನದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸೇನಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ದಂಡನಾಯಕ ಗಂಗಪಯ್ಯ, ಇವನ ಮಗ ದಂಡನಾಯಕ ಏಚಿಮಯ್ಯ ಮತ್ತು ದಂಡನಾಯಕ ಕೆತ್ತಂದಿಯಾರರು ಮೊರಸುನಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದ .ಚೂಡವಾಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಆಹಾರದಾನ ಹಾಗೂ ಬಸದಿಯ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಭೂಮಿ ಕ್ರಯದಾನದ ಜೊತೆಗೆ ಚಿತ್ರಮೇಲಿನಲ್ಲೂರಿನ ತೆರಿಗೆ ಮೂಲದ ಆದಾಯವನ್ನು ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟರೆಂದಿದೆ. ದಂಡನಾಯಕ ಗಂಗಿಪಯ ಬಸದಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ವಸುಪೂಜ್ಯ ಪಂಡಿತನನ್ನು ಬಸದಿಯ ಸ್ಥಾನಪತಿಯಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ದತ್ತಿಯನ್ನು ವಾಸುಪೂಜ್ಯ ಪಂಡಿತನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಅರ್ವಾಚೀನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವೆಂಕಟರಮಣ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಸದ್ಯ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಸದಿ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಕುರುಹುಗಳು ಈಗಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವ ಮೆಟ್ಟಲುಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಆಸೀನ ಭಂಗಿಯ ಜಿನನ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟುಗುಂಡಿನ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಸೀನ ಭಂಗಿಯ ಜಿನನ ಉಬ್ಬಶಿಲ್ಪ ಹಸು-ಕರು, ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ಬಿಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ಅಡಿಗಳ ಆಳದ ಒಂದು ಪ್ರಕೃತಿ ನಿರ್ಮಿತ ನೀರಿನ ದೊಣೆ ಇದ್ದು ಈಗಲೂ ಅದರಲ್ಲಿ ನೀರು ಇದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಪರಿಸರ ಜೈನ ಮುನಿಗಳ ವಾಸಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಹೊಸೂರಿನ ಬೆಟ್ಟದ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಅರಸರು ನಿರಂತರವಾಗಿ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಹೆಮ್ಮೆಯ ವಿಷಯವೇ ಸರಿ. ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಂದಿದ್ದ ರಾಜಕೀಯ ಚತುರತೆಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ, ಭಾಷಾವಾರು ರಾಜ್ಯಗಳ ಮರುವಿಂಗಡಣೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ ಪ್ರದೇಶಗಳು ನೆರೆಹೊರೆಯ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾದವು. ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಅನ್ಯ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಭಾಗಗಳ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು, ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮಗಳು, ಹಬ್ಬ-ಹರಿದಿನಗಳು ಆಚರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಅವು ಇಂದಿಗೂ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗಗಳೇ ಎಂದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ.*

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1. Annual Report on Indian Epigraphy (ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ.) 1971-72/ಬಿ-207
2. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. 1969-70/ಬಿ-307
3. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. 1971-72/ಬಿ-207
4. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. 1969-70/ಬಿ-303
5. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-261
6. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-267
7. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-297
8. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-264
9. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-277
10. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-303
11. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-262
12. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-258
13. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-274
14. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-256
15. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-292
16. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-300
17. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ.1970-71/ಬಿ-261
18. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. ಬಿ-489
19. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ. 1969-70/ಬಿ-261
20. ಎ.ಕX ಮಾಲೂರು 37
21. ಎ.ಕX ಮಾಲೂರು 38
22. ಎ.ಕX ಬೌರಿಂಗ್‌ಪೇಟೆ 23, 25(a) ಮತ್ತು 25(b)
23. ಎ.ಕX ಕೋಲಾರ 328
24. ಎ.ಕX ನೆಲಮಂಗಲ 9
25. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ.1969-70/ಬಿ-306
26. ಆ.ರಿ.ಇ.ಎ.1970-71/ಬಿ-486

* *ಈ ಲೇಖನವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ನನಗೆ ಪ್ರೇರಣೆ ನೀಡಿ, ಪ್ರತಿ ಹಂತದಲ್ಲೂ ಸೂಕ್ತ ಸಲಹೆಗಳನ್ನಿತ್ತ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವಿತ್ತ ಪೂಜ್ಯ ಗುರುಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಪಿ.ಪಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ದೇವರ ಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ ಅವರಿಗೆ ನಾನು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಹೊಸೂರಿನ ಚಂದ್ರಚೂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮ್ಯಾನೇಜಿಂಗ್ ಟ್ರಸ್ಟೀ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಅರುಣಗಿರಿಶೆಟ್ಟಿ ಅವರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.*

20

21

ಚಂದ್ರ ಚೂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣ.

1. ಚೂಡೇಶ್ವರ
2. ಮರಕತಾಂಬ
3-9. ದಿಕ್ಪಾಲಕರು
10-16 ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳು
17. ರಾಜಗಣಪತಿ
18. ನೃತ್ಯಗಣಪತಿ ಮಂಟಪ
19. ವಳ್ಳಿ ಷಣ್ಮುಖ.
20. ಕಾಶಿ ವಿಶ್ವನಾಥ
21. ದೊಡ್ಡನಂದಿ
22. ದ್ವಾರಪಾಲಕರು
23. ನಂದಿ
24. ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ
25. ಬಲಿಪೀಠ
26. ಜಾಲಂದರ
27. ಉಗ್ರಾಣ.
28. ಗಣೇಶ
29. ಯತಿ
30. ಭೈರವ
31. ಕಾಲಭೈರವ
32. ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರು
33. ವೀರಭದ್ರ.
34. ತುಲಾಭಾರ

ಉ

ವಿ.ವಿ.ಕೆ.

ಅಳತೆ = ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧವಲ್ಲ.